

Zdravlje u Međimurskoj županiji

Programi ranog otkrivanja raka u Međimurskoj županiji

Renata Kutnjak Kiš

Zavod za javno zdravstvo Međimurske županije

Sažetak

Maligne bolesti predstavljaju značajan javnozdravstveni problem u Međimurskoj županiji. Prema podacima Registra za rak Republike Hrvatske, ukupan broj novodijagnosticiranih bolesnika s invazivnim rakom 2007. godine (bez raka kože) za Međimursku županiju je iznosio 529, a bio je registriran u 284 osobe muškog spola i 245 osoba ženskog spola. Standardizirana stopa incidencije od raka u muškaraca bila je te godine najviša od svih županija i iznosila je 567,1/100.000 st., dok je stopa incidencije u žena također bila viša od prosjeka za Hrvatsku i među najvišima od svih županija (437,3/100.000 st.).

Najčešće sijelo raka među ženama je rak dojke koji je bio dijagnosticiran u čak 69 žena. U odnosu na godinu dana ranije, kada je bilo registrirano 50 novih bolesnica, to je povećanje od 38%, što je velikim dijelom odraz provođenja skrining mamografije, koja se u Međimurskoj županiji počela provoditi krajem 10. mjeseca 2006. godine. Rak debelog crijeva se po incidenciji u oba spola nalazi na drugom mjestu, 2008. godine je bilo registrirano 30 novooboljelih žena i 39 muškaraca.

Rak je drugi najčešći uzrok smrti, od kojeg je 2008. godine u Međimurskoj županiji umrlo 357 osoba, što čini 28,1% od svih umrlih i stopu od 301,45/100.000 stanovnika. Najčešće sijelo raka po smrtnosti kod žena, 2008. godine bio je rak debelog crijeva od kojeg su umrle čak 34 žene, dok se rak dojke nalazi na drugom mjestu sa 16 umrlih žena. Po smrtnosti od raka u muškaraca, rak debelog crijeva se nalazi na drugom mjestu (iza raka bronha i pluća), a 2008. godine umrlo je 22 muškaraca.

Što se tiče trendova, incidencija raka dojke i raka debelog crijeva je u Međimurskoj županiji, kao i u Hrvatskoj u porastu, dok smrtnost od raka dojke ima trend stagnacije, što je dijelom odraz oportunističke mamografije koja se provodi unatrag 12 godina, kao i uspješnijih metoda liječenja. Nažalost, smrtnost od raka debelog crijeva u žena ima izraziti trend porasta, a u muškaraca trend stagnacije, premda je smrtnost viša nego u žena. Odaziv na 1. krug programa ranog otkrivanja raka dojke u Međimurskoj županiji iznosi 81%, što je najviše u Hrvatskoj i na razini odaziva europskih zemalja te u skladu sa ciljevima nacionalnog programa. Odaziv programu ranog otkrivanja raka debelog crijeva je također najviši u Hrvatskoj i iznosi 29,4%, što nije u skladu s očekivanjima, ali je zadovoljavajući u odnosu na okolnosti u kojima se provodi.

Temeljem ovih pokazatelja razvidno je kako treba i nadalje uložiti maksimalne napore da se programi ranog otkrivanja raka dojke i debelog crijeva što uspješnije i kvalitetnije provode na lokalnoj ali i nacionalnoj razini, što će zasigurno u skoroj budućnosti rezultirati smanjenjem smrtnosti od tih sijela raka.

Ključne riječi: skrining, Međimurska županija, kolorektalni rak, rak dojke, incidencija, smrtnost, rezultati

Incidencija i smrtnost od raka dojke i debelog crijeva u Međimurskoj županiji:

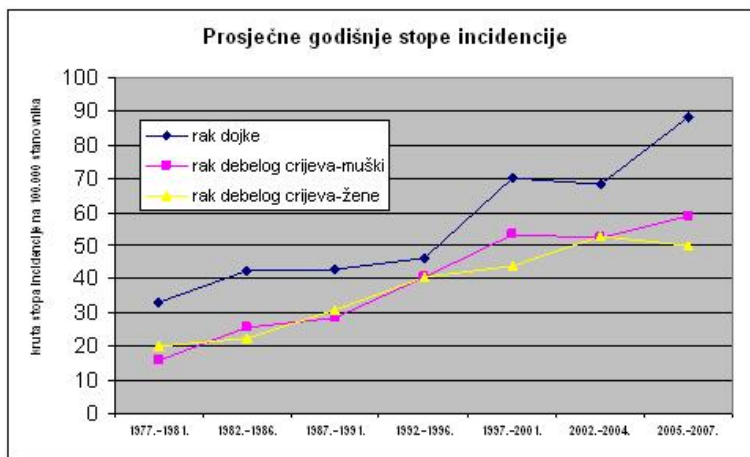
Rak dojke je prvo sijelo raka po incidenciji među ženama u Međimurskoj županiji unatrag 30-tak godina, a bilježimo izraziti trend porasta incidencije. (publikacija) Dok se u periodu od 1977.-1981. godine prosječno godišnje registriralo 20 novih bolesnica, a stopa incidencije je iznosila 33,4/100.000 stanovnika, u periodu od 2005.-2007. godine broj novooboljelih žena od raka dojke je porastao, prosječno su se godišnje registrirale 53 nove bolesnice (dijelom i zbog skrining mamografije), a stopa incidencije je porasla na 88,3/100.000.

Podaci o smrtnosti od raka dojke u Međimurskoj županiji dostupni su nam od 1995. godine, te smo u periodu od 1995.-1997. godine zabilježili prosječno godišnje 12 umrlih žena, a prosječna godišnja kruta stopa smrtnosti iznosila je 19,1/100.000 stanovnika. U sljedećim je razdobljima prosječno godišnje umiralo 19 žena, iako je incidencija imala izrazitiji trend porasta. Mamograf je u Međimurskoj županiji kupljen 1998. godine, te se od tada godišnje u županijskoj bolnici Čakovec obavilo između 1.500-2.500 mamografskih pregleda, što je zasigurno doprinijelo trendu stagnacije stopa smrtnosti.

Tablica 1. Prosječan godišnji broj novooboljelih osoba u Međimurskoj županiji

Sijelo raka	1977.-1981.	1982.-1986.	1987.-1991.	1992.-1996.	1997.-2001.	2002.-2004.	2005.-2007.
DOJKA	20	25	26	28	42	41	53
DEBELO CRIJEVO - žene	12	13	19	25	27	32	30
DEBELO CRIJEVO - muški	9	15	17	24	31	32	34

Grafikon 1. Prosječne godišnje stope incidencije (krute stope)

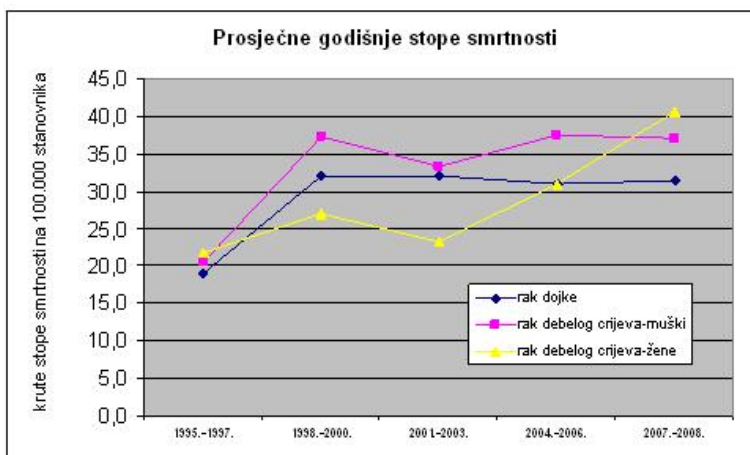
Rak debelog crijeva nalazi se po incidenciji na 2. mjestu kod žena u Međimurskoj županiji unatrag 20-tak godina, a prije tog perioda na prvom je mjestu kod žena bila incidencija raka želuca, a raka dojke na drugom mjestu. (publikacija) U periodu od 1977.-1981. godine, prosječno je godišnje 12 žena oboljelo od tog sijela raka, a stopa incidencije iznosila je 20,2/100.000 stanovnika. Potom se registrira izraziti trend porasta broja novooboljelih osoba, te je u periodu od 2005.-2007. godine prosječna godišnja stopa incidencije iznosila 50,2/100.000, uz 30 novoregistriranih bolesnica godišnje. Porast incidencije prati i izraziti porast smrtnosti jer se bolest otkriva u kasnom stadiju. Tako je u periodu od 1995.-1997. godine umiralo godišnje 13 žena od raka debelog crijeva, a u periodu od 2007.-2008. godine 25. U tom je periodu stopa smrtnosti od raka debelog crijeva bila viša od raka dojke. Stoga je izuzetno važno da se što veći broj žena odazove programu ranog otkrivanja raka debelog crijeva, kako bi se bolest otkrila na vrijeme kada su izgledi za preživljenje veliki.

Incidencija raka debelog crijeva u oba je spola u promatranom periodu bila vrlo slična. U periodu od 1977.-1981. godine, godišnje se registriralo 9 novooboljelih muškaraca (stopa je iznosila 16/100.000 st.), da bi taj broj porastao na 34 (a stopa na 59,1/100.000 st) u posljednjem promatranom razdoblju (2005.-2007.). Što se tiče smrtnosti, bilježe se veće razlike među spolovima. Naime, smrtnost je u muškaraca bila viša sve do posljednjeg promatranog perioda (2007.-2008. godine), kada je viša u žena. Koji su razlozi tome možemo samo naslućivati, no neka su istraživanja pokazala da muškarci češće zanemaruju simptome bolesti i manje koriste zdravstvenu zaštitu, te se može pretpostaviti da se kod njih bolest otkriva u kasnijem stadiju. Spomenuta teza mogla bi se provjeriti usporedbom stadija bolesti kod novoregistriranih osoba od raka debelog crijeva među muškarcima i ženama. Stoga bi bilo izuzetno važno da se i što veći broj muškaraca odaziva programu za rano otkrivanje raka debelog crijeva. Nažalost, nisu nam poznati podaci o broju poslanih poziva (od strane Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske) za testiranje okultnog krvarenja u stolici prema spolnoj strukturi, te nismo u mogućnosti izračunati odaziv prema spolu.

Tablica 2. Prosječan godišnji broj umrlih osoba u Međimurskoj županiji

Sijelo raka	1995.-1997.	1998.-2000.	2001.-2003.	2004.-2006.	2007.-2008.
DOJKA	12	19	19	19	19
DEBELO CRIJEVO - žene	13	16	14	19	25
DEBELO CRIJEVO - muški	12	22	19	22	22

Grafikon 2. Prosječne godišnje stope smrtnosti (krute stope)

Organizacija i rezultati programa ranog otkrivanja raka dojke i debelog crijeva u Međimurskoj županiji:

U skladu s odrednicama Nacionalne strategije razvitka zdravstva 2006.-2011. godine, koja među ostalim sadržava i odrednice o prevenciji i ranom otkrivanju raka, Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi Vlade Republike Hrvatske pokrenulo je u mjesecu lipnju

2006. godine Nacionalni program ranog otkrivanja raka dojke (program «mamma»), a u listopadu 2007. godine, Program ranog otkrivanja raka debelog crijeva. Program «mamma» namijenjen je ženama u dobi od 50-69 godina, a uključuje skrining mamografiju svake dvije godine, dok je Program ranog otkrivanja raka debelog crijeva namijenjen muškarcima i ženama u dobi od 50-74 godine, a uključuje testiranje stolice na skriveno (okultno) krvarenje, također svake dvije godine, te kod osoba s pozitivnim testom kolonoskopiju. Timovi javnog zdravstva u županijskim zavodima za javno zdravstvo su zaduženi za organizaciju, koordinaciju i evaluaciju programa ranog otkrivanja raka na lokalnom nivou, a imenovani su nacionalni (iz Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo) i županijski (iz županijskog Zavoda za javno zdravstvo) koordinatori programa.

Program ranog otkrivanja raka dojke:

Organizacija programa;

U Međimurskoj županiji se Program ranog otkrivanja raka dojke počeo provoditi u jesen 2006. godine, a prvi krug skrining mamografije završio je u svibnju 2009. godine do kada su pozvane sve žene predviđene za pregled (rođene od 1937.-1958. godine).

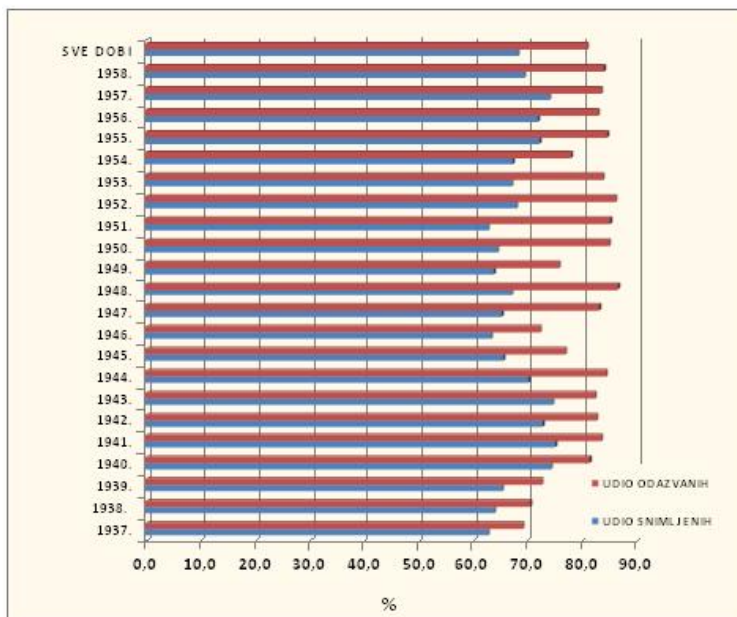
Zavod za javno zdravstvo Međimurske županije (u daljnjem tekstu Zavod) je zadužen za organizaciju, koordinaciju i evaluaciju provedbe programa u Međimurskoj županiji. Temeljem raspoloživih termina i u dogovoru s mamojedinicama, Zavod obavlja raspoređivanje žena na preglede, pripremu i slanje poziva, kontrolu odaziva i ponovno pozivanje, te javljanje na besplatan telefon. Uz to, u Zavodu se upisuju mamografski nalazi i upitnici, te se potom nalazi šalju poštom ženama na kućnu adresu. Zaduzen je i za suradnju s liječnicima PZZ (obiteljskim doktorima i ginekolozima) te patronažnim sestrama. U skladu s time, o suspektnim nalazima (nalaz mamografije BIRADS 4 i 5) pismenim putem obavještava obiteljskog doktora, a periodički šalje obiteljskim doktorima popis žena s BIRADS 0 nalazom, kako bi provjerili da li se žena sa nalazom mamografije javila izabranom liječniku i obavila daljnju preporučenu obradu. Zavod je zaduzen i za medijsku promidžbu programa kao i za suradnju s nevladinim sektorom te regionalnom i lokalnom samoupravom. Detaljna organizacija i provedba programa «mamma» opisana je u ranijem članku hčjz-a od 7. siječnja 2008. godine (staviti link na taj članak). Pregledi su se u 1. krugu obavljali u dvije mamografske jedinice, na Odjelu za radiologiju i ultrazvuk Županijske bolnice Čakovec, gdje smo pozivali 40 žena dnevno, te u Poliklinici Medikol Čakovec u koju smo dnevno pozivali 16 žena.

Rezultati prvog ciklusa;

U prvom je krugu pozvano ukupno 16.738 žena, te je postignut obuhvat pozivima od 100% jer su sve žene predviđene za pregled i pozvane. **Skrining mamografiju je obavilo 11.426 žena, odnosno 68% od pozvanih.** Najveći dio pregleda obavljen je u Županijskoj bolnici Čakovec-72%, a u Poliklinici Medikol Čakovec je bilo obavljeno 28% pregleda. Od samog početka, mamografske snimke očitavaju dva radiologa neovisno, a nalazi su bili očitani unutar 2 tjedna u Županijskoj bolnici Čakovec, te u Poliklinici Medikol Čakovec unutar 3 tjedna, što je u skladu s postavljenim ciljevima na početku programa.

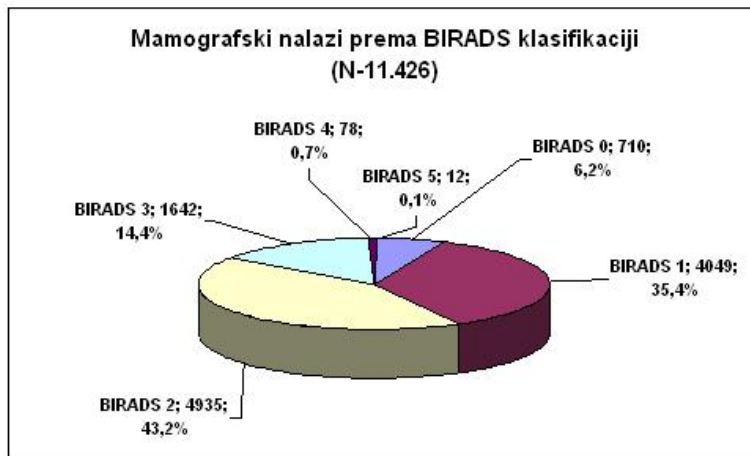
Programu se odazvalo 12.111 žena što uz žene koje su obavile skrining mamografiju uključuje i žene koje su unutar godinu dana obavile mamografiju izvan skrining programa ili su ranije oboljele od raka dojke, a isto su nam javile na besplatan telefon. U prvom smo krugu registrirali 1.677 (10%) žena kojima nije bio uručen poziv, jer su umrle, odselile ili žive u inozemstvu. **Kada sve te podatke uzmemo u obzir, ukupni odaziv u 1. krugu u Međimurskoj županiji iznosi 81% i najbolji je u Hrvatskoj.**

Grafikon 3. Odaziv žena na 1. krug skrining mamografije u Međimurskoj županiji prema dobi

Na grafikonu 3. je vidljivo da je u žena svih godišta udio snimljenih (obavile mamografiju u skrining programu) iznad 60%, a udio odazvanih (ženama koje su obavile skrining mamografiju pridodane su i one koje su obavile mamografiju unutar godinu dana od poziva izvan programa «mamma» i žene koje su pod kontrolom zbog ranije dijagnosticiranog raka dojke) je ispod 70% samo za jedno godište (1937.), a za sva ostala godišta je iznad 70%. Čak u 15 generacija žena odaziv je bio iznad 80%. Stoga možemo biti izuzetno zadovoljni ovakvim rezultatima. Na daljnju obradu upućeno je 7% žena (nalaz mamografije očitao kao BIRADS 4, 5 i 0). Termin daljnje obrade, za žene koje su skrining mamografiju obavile u Županijskoj bolnici Čakovec navodi se na nalazu mamografije, što jača povjerenje u zdravstveni sustav i s druge strane štedi vrijeme i novac samoj ženi. Važno je napomenuti da usprkos tome, žena ima pravo birati bilo koju zdravstvenu ustanovu (ugovornu ili privatnu) u kojoj će obaviti daljnju obradu. Od 89 žena čiji su nalazi očitani kao suspektni na karcinom (BIRADS 4 i 5), u Županijskoj bolnici Čakovec su daljnju obradu obavile 83 žene, odnosno njih 93%.

Grafikon 4. Mamografski nalazi prema BIRADS klasifikaciji – 1. Krug skrining mamografije u Međimurskoj županiji

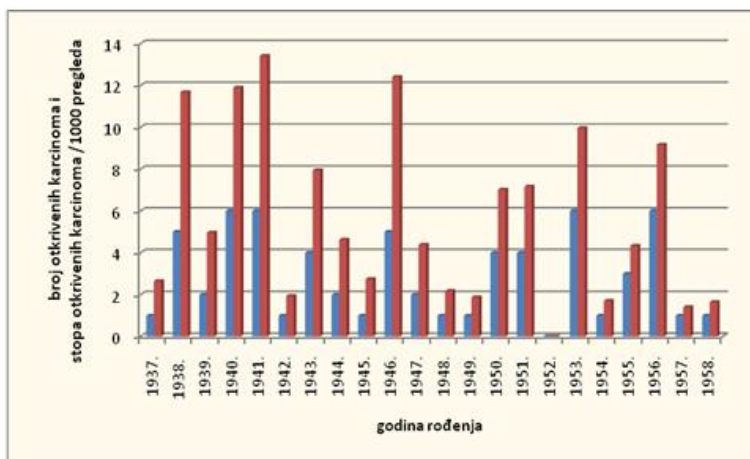

U 1. ciklusu skrining mamografije u Međimurskoj županiji rak dojke otkriven je kod 63 žene, te je stopa novootkrivenih karcinoma na 1000 pregleda iznosila 5,5. Na grafikonu 4. vidljivo je da je najviša stopa novootkrivenih karcinoma bila kod žena rođenih 1941. godine, te potom 1946., 1940. i 1938. godine.

Od 63 novootkrivenih karcinoma, kod 8 žena (12,7%) bio je dijagnosticiran neinvazivni karcinom, a u 55 žena radilo se o invazivnom karcinomu (87,3%), što je u skladu s Europskim smjernicama za osiguravanje kvalitete mamografskog skininga. Među ženama s invazivnim karcinomom, bolest je bila lokalizirana u 56,4% slučajeva. Od 63 žene kod kojih je dijagnosticiran karcinom, 31 je operirana u Županijskoj bolnici Čakovec.

Registrirali smo i 5 intervalnih karcinoma (karcinom dojke dijagnosticiran unutar 2 godine od skrining mamografije čiji je nalaz očitao kao uredan). U cilju osiguravanja što bolje kvalitete mamografskog skininga, radiološki timovi uključeni u program skrining mamografije u Međimurskoj županiji upoznati su kod kojih je žena dijagnosticiran rak dojke u skriningu ili se radilo o intervalnom karcinomu, kako bi mogli ponovno pogledati mamografske slike i nalaze tih žena.

Grafikon 5. Broj žena prema godini rođenja (i stopa otkrivenih karcinoma na 1.000 pregleda) kod kojih je u 1. ciklusu skrining mamografije u Međimurskoj županiji otkriven rak dojke

Rezultati 2. ciklusa, stanje na dan 16.lipnja 2010. godine;

Drugi krug skrining mamografije u Međimurskoj županiji je započeo 17.08.2009. godine. U ovom je krugu predviđeno za pregled 14.850 žena, a do kraja ove godine 12.099. Ostale žene bit će pozvane iduće godine kada će od prve mamografije u skrining programu proći dvije godine. Do 16.06. 2010. godine pozvali smo 71% (8.624) žena od predviđenih za pregled u ovoj godini. Pozivno razdoblje (vrijeme prošlo od prve mamografije u skrining programu) prosječno iznosi 2,5 godine. **Do sada je u 2. krugu obavljeno 5.200 mamografija, a odaziv za 7 godišta za koja su upisani svi nalazi iznosi 79,4%, čime možemo biti izuzetno zadovoljni**, tim više što je u nekim županijama u 2. krugu zabilježen značajno manji odaziv. Osim toga, samo smo za 3 generacije žena uputili i ponovne pozive, a kada ponovno pozovemo i žene ostalih godišta, odaziv će se zasigurno povećati. **Karcinom dojke u 2. je krugu dijagnosticiran u 11 žena, te stopa novootkrivenih karcinoma u ovom ciklusu iznosi 2,1/1.000 pregleda.**

Do kraja ove godine uspjeh ćemo pozvati sve žene predviđene za pregled, ali će se raditi i preko ljetnih mjeseci. Od 1.svibnja 2010. godine odlukom Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje iz Nacionalnog programa ranog otkrivanja raka dojke isključene su privatne poliklinike, te se pregledi u Međimurskoj županiji od tada obavljaju samo u Županijskoj bolnici Čakovec. No, usprkos tome neće doći do zastoja u provedbi programa jer se od početka lipnja ove godine skrining mamografije u Županijskoj bolnici Čakovec rade na novom digitalnom mamografu čiji su kapaciteti daleko veći od prethodnog.

Program ranog otkrivanja raka debelog crijeva:

Organizacija programa;

Iako je Vlada Republike Hrvatske u listopadu 2007. godine donijela odluku o pokretanju Programa ranog otkrivanja raka debelog crijeva, prvi su pozivi ciljanoj populaciji upućeni početkom 2008. godine. Pozivna pisma sa testovima za otkrivanje okultnog krvarenja u stolici (krvarenje koje se ne opaža okom) šalje Ministarstvo zdravstva Republike Hrvatske prema svojoj odluci, bez dogovora sa županijskim zavodom za javno zdravstvo koji i u ovom programu ima ulogu organizacije, koordinacije i evaluacije cijelog programa. Uz to, u mikrobiološkim laboratorijima Zavoda vrši se testiranje stolice na skriveno krvarenje gvajakovim testom. Prvi dio testiranja (nanošenje stolice na test kartone) obavljaju osobe same kod kuće. Stoga je potrebno detaljno proučiti upute kako bi se testiranje provelo na ispravan način uz pridržavanje dijetalnih preporuka prije i za vrijeme testiranja. Uz pisane upute koje osobe dobivaju na kućnu adresu zajedno s test kartonima, sve potrebne informacije mogu dobiti na besplatnom telefonu koji radi pri Zavodu ili se mogu doći osobno informirati. Informacije o načinu testiranja mogu dobiti i kod patronažnih sestara Doma

zdravlja Čakovec te kod obiteljskih doktora. No, usprkos tome, oko 4% testova (153 testa iz 13 generacija) je neispravno, te je testiranje potrebno ponoviti.

Na nacionalnom nivou je dogovoreno da se osobe čiji je test negativan ne obavještavaju o nalazu testiranja (o čemu su informirane na pozivnom pismu) dok se osobe s pozitivnim testom na okultno krvarenje u stolici obavještavaju o nalazu prilikom upućivanja poziva za kolonoskopiju. No, kako je u Međimurskoj županiji veliki udio osoba s pozitivnim testom (14%), a županijski kapaciteti za provedbu kolonoskopija nisu dostatni, te se na kolonoskopiju čeka i do 6. mjeseci, smatrali smo potrebnim (i etičkim) obavijestiti osobe s pozitivnim testom, što činimo pismenim putem od 15.travnja ove godine.

Raspoređivanje osoba na kolonoskopiju obavlja Djelatnost za javno zdravstvo Zavoda nakon prethodnog dogovora županijskog koordinатора s timovima koji provode kolonoskopiju. Pozivi za kolonoskopiju se šalju iz Zavoda na kućnu adresu, a potom se telefonom kontaktira osoba pozvana na kolonoskopiju, kako bi je dodatno motivirali da se odazove, kako bi je uputili na ispravnu pripremu za pretragu, odnosno kako bi promijenili termin kolonoskopije u slučaju da on iz bilo kog razloga ne odgovara. Takvim načinom rada (što zahtjeva veliki angažman) uspjeli smo postići odaziv na kolonoskopiju od 88,4%, a i sačuvali smo dragocjene termine u slučaju odustajanja od pretrage.

Kolonoskopski pregledi se kontinuirano obavljaju u Županijskoj bolnici Čakovec od samog početka provedbe programa usprkos velikim kadrovskim poteškoćama. Naime, u posljednje dvije godine iz Županijske bolnice Čakovec otišla su tri gastroenterologa, te trenutno u bolnici radi samo jedna gastroenterologinja. No, usprkos tome, mjesečno se u županijskoj bolnici obavi oko 45 skrining kolonoskopija. Obično se radi kroz tri subote (ukupno 22 termina) i to na način da jednu subotu radi gastroenterolog iz Županijske bolnice Čakovec, jednu internista iz privatne ordinacije na temelju ugovora o djelu s županijskom bolnicom, a treću subotu radi gastroenterolog koji je iz županijske bolnice početkom ove godine otišao u KB Merkur u Zagrebu. Uz to od 26.04.2010. godine prema ugovoru o djelu skrining kolonoskopije u Županijskoj bolnici provode i liječnici gastroenterolozi iz Opće bolnice Varaždin, prosječno oko 24 mjesečno.

No, prije uključivanja u program internista iz Opće bolnice Varaždin, a ne temelju preporuka Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske te temeljem ugovora o djelu s Hrvatskim zavodom za zdravstveno osiguranje, Poliklinika Sunce Varaždin se uključila u provođenje programa ranog otkrivanja raka debelog crijeva za Međimursku županiju od 08.03.2010. godine. No, nažalost, HZZO je odlučio od 1.05.2010. godine raskinuti ugovore sa svim privatnim poliklinikama koje su bile uključene u programe ranog otkrivanja raka na području cijele Hrvatske, pa je tako prekinut i ugovor s Poliklinikom Sunce, te smo izgubili 40 termina za kolonoskopije mjesečno.

Rezultati programa;

Tablica 3. Rezultati Programa ranog otkrivanja raka debelog crijeva, stanje na dan 16. lipnja 2010. godine (za 13 generacija)

Godina rođ.	Poslano poziva	Odazvano* N/%	Testirano FOBT	Pozitivni N/%	Kolonoskopije				Patol. nalaz N/%	Otkriveni karcinomi N/%
					Obavlji.	naručeni	čekaju	ostalo**		
1933.	913	234/26,8	224	36/16,1	31	0	0	5	29/94	5
1934.	878	201/23,4	192	35/18,3	31	0	0	4	22/71	3
1935.	1017	221/21,5	213	35/16,5	30	0	0	5	19/63	4
1936.	1121	262/23,8	253	16/6,5	13	0	0	3	8/62	1
1937.	1013	374/37,4	373	51/13,7	44	1	0	6	40/91	3
1938.	1068	281/27,4	275	38/13,8	33	1	0	4	28/85	1
1939.	1027	298/30,0	291	43/14,8	35	0	0	8	32/91	2
1940.	1144	328/29,6	321	45/14,0	39	0	0	6	34/87	2
1941.	1125	349/31,8	346	44/12,7	36	0	1	7	34/95	0
1942.	1299	437/35,1	429	62/14,5	51	0	0	11	48/94	0
1943.	1290	412/32,6	405	60/14,9	42	2	3	13		0
1944.	1195	354/30,3	348	51/14,7	10	7	29	5		2
1945.	1057	293/28,6	289	33/11,4	3	0	25	5		0
sve dobi	14.147	4.044 29,4%	3.959	549/14%	398	11	58	82	294/86	23/5,5 %

Legenda:

**Ostalo - odustale su 64 osobe - 56 ih ne želi, 2 osobe su u međuvremenu umrle, kod 2 osobe je u međuvremenu otkriven karcinom debelog crijeva, 4 osobe su privremeno odustale iz opravdanih razloga

**Ostalo - 20 osoba je obavilo kolonoskopiju izvan skrining programa (privatno) jer se predugo čeka na kolonoskopiju (neke osobe čekaju već 6 mjeseci)

***ODAZVANO** = osobe testirane na FOBT+obavile kolonoskopiju unutar 1 godine+ranije oboljele od karcinoma/poslano poziva-(ne žive u Hrvatskoj+umrle+nepoznat)

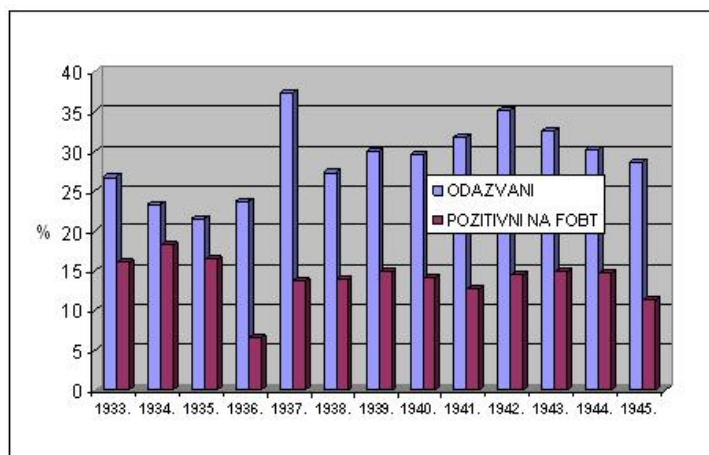
Na tablici 3. prikazani su rezultati provedbe programa raka debelog crijeva za Međimursku županiju i to za osobe rođene od 1933.-1945. godine (13 generacija). Ukupno je bilo poslano 14.147 pozivnih pisama, a u Zavod za javno zdravstvo Međimurske županije stiglo je 4.518 koverti (32%), među kojima je bilo 3.959 test kartona za otkrivanje okultnog krvarenja u stolici (FOBT-fecal occult blood test), a 85 osoba je navelo da već boluje od raka debelog crijeva ili pak su obavile kolonoskopiju unutar 12 mjeseci. Dakle, ukupno su se programu odazvale 4.044 osobe. Među zaprimljenim kovertama bile su 404 vraćene iz razloga što su osobe umrle, žive u inozemstvu ili se radi o nepoznatim osobama.

Tako ukupni odaziv programu ranog otkrivanja raka debelog crijeva u Međimurskoj županiji iznosi 29,4%.

Od 3.959 osoba čiji su uzorci stolice testirani na skriveno krvarenje, u 549 (14%) osoba test je bio očit kao pozitivan.

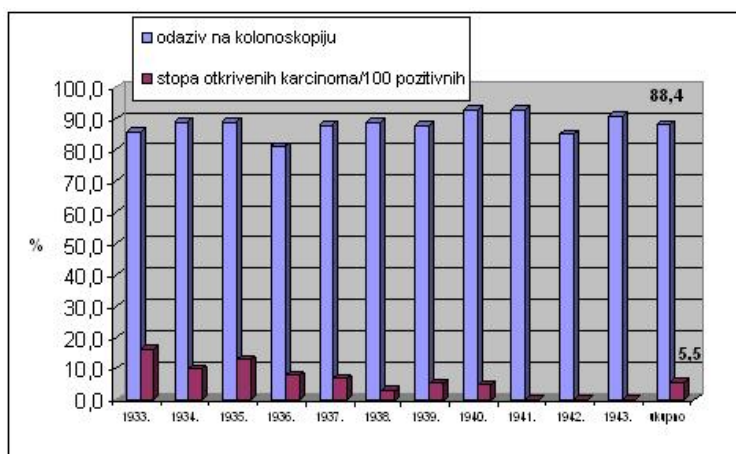
Kolonoskopiju je do sada obavilo u skrining programu 398 osoba i 20 osoba izvan skringa (kod privatnih ordinacija i/ili poliklinika). Još 58 osoba spomenutih godišta čeka svoj termin za kolonoskopiju (većina njih je bila testirana u 12.mjesecu 2009. ili 1. mjesecu 2010. godine!!).

Grafikon 6. Odaziv programu ranog otkrivanja raka debelog crijeva te udio pozitivnih na skriveno krvarenje u stolici (FOBT)

Na grafikonu 6. prikazan je odaziv programu i udio osoba pozitivnih na FOBT prema godini rođenja. Moguće je uočiti da je odaziv u najstarijoj ciljanoj populaciji manji nego u mlađim dobnim skupinama, dok je u starijim dobnim skupinama veći udio osoba pozitivnih na skriveno krvarenje u stolici. Ukupni odaziv na kolonoskopiju iznosi 88,4%, a stopa otkrivenih karcinoma na 100 pozitivnih osoba 5,5. Veliki je udio patoloških nalaza (karcinomi, polipi, divertikuloza, hemeroidi), čak 86%. Sa zadovoljstvom možemo konstatirati da nema velike razlike u odazivu na kolonoskopiju u odnosu na dob, dok je stopa otkrivenih karcinoma najviša u najstarijim dobnim skupinama, što je u skladu s očekivanjima.

Grafikon 7. Odaziv na kolonoskopiju te stopa otkrivenih karcinoma na 100 obavljenih kolonoskopija

Od 4-6. mjeseca 2010. godine poslani su pozivi osobama rođenim od 1955.-1957. godine, ukupno 5.575 poziva, a do 16.06. 2010. godine primili smo 1.171 kovertu, među kojima je bilo 1.075 test kartona s uzorcima stolice. Test je bio pozitivan na skriveno krvarenje u stolici u 99 osoba (9,2%). Kolonoskopiju je do sada obavilo samo 9 osoba.

Rasprava:

Program ranog otkrivanja raka dojke u Međimurskoj županiji dobro funkcionira, te smo u 1. krugu posigli jako dobre rezultate. To je plod maksimalnog stručnog angažmana i interesa prvenstveno zdravstvenih djelatnika te njihove dobre suradnje – osobito između koordinatora, odnosno tima javnog zdravstva iz Zavoda te radiologa iz Županijske bolnice Čakovec ali i drugih stručnjaka (citologa, patologa, kirurga i liječnika PZZ, inženjera te patronažnih sestara). No, uz multidisciplinarnu suradnju unutar zdravstvenog sektora, uspješno surađujemo i sa nevladinim udrugama, medijima i lokalnom samoupravom, te Međimurskom županijom.

Zavod za javno zdravstvo Međimurske županije uložio je maksimalne napore kako bi se ovaj program provodio nesmetano i što kvalitetnije, te je obzirom na nedostatan normativ tima javnog zdravstva (jedna medicinska sestra više stručne spreme i jedan liječnik specijalista) i velik djelokrug rada ove djelatnosti (organizacija, koordinacija i evaluacija oba programa ranog otkrivanja raka, prikupljanje, obrada i analiza podataka rutinske zdravstvene statistike i procjena zdravstvenog stanja stanovništva, te predlaganje i provođenje programa promocije zdravlja i prevencije bolesti), od Međimurske županije zatražio pomoć u financiranju zapošljavanja još jedne medicinske setre, što se realiziralo od 1.04.2009. godine. No, ni uz taj broj djelatnika u narednom razdoblju neće se moći održati dosadašnja razina kvalitete programa «mamma», a još manje Programa ranog otkrivanja raka debelog crijeva, u kojem se susrećemo s brojnim poteškoćama.

Stoga je nužno da se na Odjelu za radiologiju i ultrazvuk Županijske bolnice Čakovec počnu što prije upisivati nalazi skrining mamografija kao i upitnici u računalni program Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske. Isto je bilo predviđeno od samog početka programa, no nije se moglo realizirati jer mamografske jedinice nisu bile povezane sa serverom Ministarstva zdravstva. Stoga su te poslove preuzeli timovi javnog zdravstva Županijskih Zavoda i to u redovno radno vrijeme. Veza između mamografskih jedinica i servera u Ministarstvu zdravstva se uspostavila prije više od 4 mjeseca, no radiolozi još uvijek ne obavljaju taj dio posla. Razlog leži u činjenici što oni upisuju nalaze skrining mamografija u radiološki informacijski sustav Županijske bolnice Čakovec, te bi potom morali ponovno upisivati, odnosno prepisivati iste nalaze u program Ministarstva zdravstva. Stoga se uz suglasnost Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske i informatičke kuće LAMBDA koja pruža programsku podršku programu «mamma», dogovorilo povezivanje radioloških baza podataka Županijske bolnice Čakovec sa programom Ministarstva zdravstva, što je trebalo biti završeno prije 2. mjeseca, no još uvijek nije realizirano.

U narednom razdoblju potrebno je intenzivirati suradnju s liječnicima primarne zdravstvene zaštite, ali i zdravstvenim djelatnicima iz Županijske bolnice Čakovec, kako bi se ubrzala obrada bolesnica sa suspektnim nalazima, a nužno je i povećati obuhvat prijave maligne neoplazme te promijeniti sadržaj obrazaca rutinske zdravstvene statistike kako bismo mogli prikupiti sve potrebne podatke za praćenje kvalitete mamografskog skrininga. U tome bi nam značajno moglo pomoći povezivanje informacijskog sustava Županijske bolnice Čakovec sa Zavodom za javno zdravstvo Međimurske županije i PZZ, odnosno međusobno umrežavanje svih zdravstvenih ustanova, što je u planu i projekt je već u tijeku, no obzirom na dosadašnje iskustvo, na realizaciju istog i funkcioniranje u punom opsegu, zasigurno ćemo još čekati određeno vrijeme.

U provedbi programa ranog otkrivanja raka debelog crijeva susrećemo se s brojnim poteškoćama. Premda se ovaj program provodi već više od dvije godine, još uvijek nije završena programska podrška. Ona postoji, ali je nezadovoljavajuća. Stoga se dnevnica, tjedna i mjesečna izvješća izrađuju «ručno», bez programske podrške, premda se nalazi testiranja uzoraka stolice na okultno krvarenje (FOBT), kao i podaci s upitnika upisuju u računalni program. Program također ne omogućuje upisivanje nalaza kolonoskopskih pregleda, niti u Zavodu za javno zdravstvo, a još manje u endoskopskim jedinicama jer one nisu spojene sa serverom u Ministarstvu zdravstva, te se evaluacija radi na temelju dogovora koordinatora s gastroenterolozima koji Zavodu za javno zdravstvo Međimurske županije dostavljaju kopije kolonoskopskih i patohistoloških nalaza. Obzirom na iznijete rezultate ovog programa, jasno je koliki angažman tima javnog zdravstva zahtjeva rad na ovom programu, ako želimo osigurati zadovoljavajuću kvalitetu.

Drugi ogroman problem s kojim se susrećemo u Međimurskoj županiji su nedostadni kapaciteti za provođenje kolonoskopskih pregleda. Premda smo učinili mnogo kako bi ciljanu populaciju što više informirali da se pridržava dijetalnih preporuka prije i za vrijeme testiranja, od intenzivne medijske kampanje, davanja informacija na besplatnom telefonu, predavanja i radionica u 16 lokalnih zajednica, informiranja udruga umirovljenika, informiranja preko liječnika PZZ i patronažnih sestara, udio osoba s pozitivnim testom je gotovo 3x veći od očekivanog (14% u odnosu na 5%), ali je i udio osoba s patološkim nalazom (polipi, karcinomi, hemeroidi, divertikuloza) također velik-86%. Uz veliki udio osoba s pozitivnim testom na FOBT, odaziv programu je u Međimurskoj županiji viši nego u ostalim županijama u Hrvatskoj, te je stoga i velik broj osoba koje trebaju obaviti kolonoskopiju. Unatoč ogromnim kadrovskim problemima u Županijskoj bolnici Čakovec, kolonoskopski pregledi se obavljaju u kontinuitetu i **do sada je ukupno u ovom programu obavljeno 407 kolonoskopskih pregleda (328 u Županijskoj bolnici Čakovec te 79 u Poliklinici Sunce Varaždin)**. U Bjelovarsko-bilogorskoj županiji koja ima vrlo sličan broj stanovnika kao i Međimurska županija, do 17.02.2010. godine kolonoskopiju je obavilo 126 osoba.

Dodatni problem u provedbi programa je bilo nekontinuirano slanje poziva na teren. Naime, dok je u prvoj godini provedbe programa u Međimursku županiju bilo upućeno samo 3.925 poziva (za 4 generacije), od 21.07.2009. pa do 30.06.2010. godine bilo je upućeno 15.797 poziva (osobama iz 12 generacija). U skladu s time u prvoj je godini provedbe programa bilo obavljeno 109 kolonoskopskih pregleda, a u drugoj (od 01.08.2009.-16.06.2010.) 298. Usprkos tome, trenutno čeka termin kolonoskopije još 148 osoba. Stoga je apsolutno neprihvatljiva i nerazumljiva odluka HZZO koju je podržalo Ministarstvo zdravstva Republike Hrvatske da se Poliklinika Sunce iz Varaždina isključi iz provedbe programa. Čekanje na kolonoskopiju u Međimurskoj županiji je predugo – čeka se i do 6 mjeseci, dok se prema Europskim smjernicama za osiguravanje kvalitete kolorektalnog skrining programa smatra etički neprihvatljivim čekanje duže od 6 tjedana. Pritisak osoba s pozitivnim testom je velik, svakodnevno se javljaju na besplatan telefon i traže pojašnjenje vezano uz dugo čekanje na kolonoskopiju, te je potrebno veliko umijeće djelatnika tima javnog zdravstva kako bi pružili potrebnu stručnu i moralnu podršku i na prihvatljiv način pojasnili razloge dugog čekanja uznemirenim osobama. Sasvim je jasno da takva situacija vrlo nepovoljno utječe na odaziv programu jer se šire informacije o dugom čekanju na kolonoskopski pregled. Također je neprihvatljivo promovirati ovaj program kad nije moguće ispoštivati jedan od osnovnih kriterija za njegovu provedbu. Poznavajući brojne faktore koji mogu bilo pozitivno, bilo negativno utjecati na odaziv programu ranog otkrivanja raka debelog crijeva, stručno je neprihvatljiva odluka HZZO da se uskraćuju sredstva za rad timova javnog zdravstva ako je odaziv na programe probira ispod 50 ili 30%. Temeljem svega spomenutog razvidno je da se u Međimurskoj županiji ulažu ogromni naponi kako bi se program i dalje provodio, no takva je situacija dugoročno neodrživa.

Zaključak:

Sa zadovoljstvom možemo konstatirati da smo u 1. krugu programa ranog otkrivanja raka dojke u Međimurskoj županiji postigli izuzetno dobre rezultate, no u nastavku programa potrebno je više pažnje posvetiti kontroli i osiguravanju zadovoljavajuće kvalitete svih segmenata provedbe programa. Organizacija programa ranog otkrivanja raka debelog crijeva nije zadovoljavajuća, te su nužne promjene u njegovoj organizaciji. U narednom razdoblju očekujemo što skoriji dovršetak programske podrške, bolju vertikalnu suradnju i prilagođavanje programa lokalnim specifičnostima. Obzirom na okolnosti u kojima se ovaj program provodi, sa njegovom implementacijom i rezultatima u Međimurskoj županiji također možemo biti zadovoljni.

Unatoč brojnim poteškoćama, jedno je sasvim sigurno. Provedba programa ranog otkrivanja raka dojke i debelog crijeva apsolutno je potrebna, te je nužno uložiti dodatne napore za njihov što uspješniji i kvalitetniji nastavak, kako na nacionalnoj tako i na lokalnoj razini.

U Međimurskoj županiji nikad nije nedostajalo stručnog interesa, velikog truda i entuzijazma onih koji su neposredno uključeni u provedbu ovih programa, a uz malo više razumijevanja s nacionalne razine, te osiguravanje dodatnog kadra, vjerujemo da to neće izostati ni u narednom razdoblju, na dobrobit naše lokalne zajednice kao i hrvatskog društva u cjelini.

Literatura:

1. Nacionalna strategija razvitka zdravstva 2006-2011. (Narodne novine br. 72/2006)
2. Stamenić V, Strnad M: Nacionalni program kontrole raka. www.hcjz.hr. 2008;4(13.)
3. Nacionalni program ranog otkrivanja raka debelog crijeva. Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi, Zagreb, 2007.
4. Hrvatski zavod za javno zdravstvo. Incidencija raka u Hrvatskoj 1977.-2007.
5. Državni zavod za statistiku. Umrla prema uzroku smrti, spolu i starosti – Međimurska županija (detaljna klasifikacija), DEM2/1995-2008
6. Ceronja I: Nacionalni program ranog otkrivanja raka debelog crijeva – u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji. www.hcjz.hr.2010;6(22) Pristup 30.06.2010.

Kontakt adresa:

Renata Kutnjak Kiš, dr.med., spec epidemiolog
koordinatorka Programa ranog otkrivanja raka dojke i debelog crijeva za Međimursku županiju
Zavod za javno zdravstvo Međimurske županije
Djelatnost za javno zdravstvo
Čakovec, I.Gorana Kovačića 1E
Tel/fax 040 386-839
e-mail: renata.kutnjak-kis@zzjz-ck.hr